

Bir İnanç Köyünde Tarımsal Üretim ve Ekolojik Yıkım: Direnişin Olanakları¹

Ozan Çetiner*, Ecenur Önce, Ömer Hakan Baran, Çağla Çataklı, Volga Süer
Sevüktekin

Çetiner, O., vd. *Türk Folklor Araştırmaları/Turkish Folklore Research journal*. 2025/1. Sayı: 370, 240-273.
e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfa.61 <https://turkfolklorarastirmalari.com>

*"Ben yedi yüz yıllık bir çınarım,
gölgeyi sizi korusun,
siz de beni koruyun²"*

Öz

Köylülük ve kapitalizm arasındaki ilişkinin en çok tartışılan yönü küçük meta üreticiliğidir. Bu kavram, köylülerin üretim araçlarının sahibi oldukları halde nasıl kapitalistleşmediklerini ve kendi emeklerini kullanırken nasıl işçileşmediklerini (proleterleşme) açıklar. 21. yüzyılda "köylülük" yalnızca bu kavramla açıklanamayacak dönüşümlere uğramıştır. Bu dönüşümde şüphesiz küresel sermayenin dünyanın her yanına nüfuz etmesinin payı yüksektir. Köylülerin kendi kültürel özellikleri de bu dönüşümle etkileşim halindedir. Bunu anlamak üzere, 2023 yılının Eylül ayında Antalya'nın Elmalı ilçesinin Tekke köyünde bir hafta süre ile yürüttüğümüz etnografik alan araştırmasının bulgularına dayanarak inanç ile üretim arasındaki ilişkiyi sorguluyoruz. Bu ilişkinin bir ucu köylülüğün varlığını sürdürme olanaklarına (strateji/direniş), dolayısıyla kapitalizme; bir ucu ise su kıtlığına, dolayısıyla "iklim krizine" dokunuyor. Böylesi geniş fakat birbirinden ayıramaz nitelikte olan çeşitli ilişkiler ağının köyde nasıl bir değişime/dönüşüme yol açtığı ve gelecek için nasıl bir potansiyel taşıdığı ise

¹ Bu araştırmayı yapmaya bizi teşvik eden ve her konuda desteğini esirgemeyen topluluğumuz mezunlarından Sefa Gürman'a; araştırma öncesinde sorduğumuz soruları sabırla yanıtlayarak öneri ve görüşlerini bizimle paylaşan Prof. Dr. Hayriye Erbaş'a, Dr. Besim Can Zırh'a, Doç. Dr. Hasan Münüsoğlu'na ve Dr. İskender Yıldırım'a; saha deneyimlerini aktararak bizi cesaretlendiren, 1998 yılında öğrenciyken THBT çatısı altında aynı köye gitmiş ekipten Prof. Dr. Ercan Sepetçioğlu ve Doç. Dr. Yeşim Kaptan'a; araştırmamızı teknik olarak mümkün kılan ODTÜ THBT Mezunlarına ve THBT yönetim kuruluna teşekkür ederiz. Ayrıca, Abdal Musa Sultan Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneğine ve Tekke köyüne sonsuz misafirperverlikleri ve cömert paylaşımları için minnettarız.

² Köyde, tarihinde ilk defa birkaç yıl önce kurumuş çınar ağacının üzerindeki anonim yazı (Görsel 7)

* Sorumlu Yazar. Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü. ozan.cetiner@asbu.edu.tr. ORCID: 0009-0006-7114-4089

araştırmamızın odak noktasını oluşturuyor. Buradan yola çıkarak, vahşi kapitalizmle ele ele yürüyen ekolojik yıkıma ve neoliberal politikalar neticesinde tarımı kendi "sefaletine" bırakan piyasa koşullarına karşı, Tekke köyü halkının farkında olarak ya da farkında olmadan yapıp ettiklerinin özgün bir örnek gösterdiğini ve bu stratejilerin potansiyel bir direniş alanı oluşturabileceğini iddia ediyoruz.

Anahtar sözcükler: küçük meta üretimi, köylülük, kapitalizm, ekolojik yıkım, Bektaşilik

Agricultural Production and Ecological Degradation in a Faith Village: Possibilities of Resistance

Abstract

One of the most debated aspects of the relationship between peasantry and capitalism is petty commodity production. This concept explains how peasants, despite owning their means of production, do not become capitalists nor proletarians while utilizing their own labor. In the 21st century, "peasantry" has undergone transformations that cannot be explained solely through this concept. Undoubtedly, the penetration of global capital into every corner of the world has played a significant role in this transformation. The cultural characteristics of villages also interact with this transformation. To understand this, we question the relationship between belief and production, drawing on findings from an ethnographic field study conducted in September 2023 in the village of Tekke, located in the Elmalı district of Antalya, Turkey. This relationship connects on one end to the possibilities of sustaining the existence of peasantry (strategy/resistance) and thus to capitalism, and on the other end to water scarcity, and therefore the "climate crisis." Our research focuses on how such a broad yet inseparable network of relationships leads to change/transformation in the village and what potential it holds for the future. From this perspective, we argue that the actions and practices of the people of Tekke village—whether consciously or unconsciously—offer a unique example of resistance against the ecological degradation accompanying rampant capitalism and the market conditions that, through neoliberal policies, leave agriculture to its own "misery." We further claim that these strategies could constitute a potential field of resistance.

Keywords: petty commodity production, peasantry, capitalism, ecological degradation, Bektashism

1. Giriş

Köylülerin kapitalistleşen dünyada üretim ilişkileri ve sosyal ilişkiler açısından nasıl bir dönüşüm yaşayacağı farklı dönemlerde ve toplumlarda farklı tartışmalara yol açmıştır. Klasik Marksist yazında köylülerin de mülksüzleşip proleterleşeceği beklenmişse de bu her yerde böyle olmamıştır. Köylülüğün farklı formlarda varlığını sürdürmesiyle

birlikte tarımsal üretimle yakından ilişkili olan “gıda krizi” ve ekolojik kriz tartişmaları 21. yüzyılda yeni tartişmalara yol açmıştır. Türkiye’de son elli yılda hızlı bir kentleşme süreci yaşanmakla birlikte kırsal alanlarda ciddi bir nüfus tarımsal üretimi ve köy yaşantısını sürdürmektedir. Her bölgenin coğrafi, ekonomik ve kültürel koşullarına bağlı olarak birbirinden farklı köy yaşantıları ortaya çıkmıştır. Fakat neoliberal politikalar ve ekolojik yıkım her yeri doğrudan etkilemiş, farklı koşullarda farklı “yaşam stratejilerinin” ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batı Toroslar’ın İç Anadolu’ya bakan yamacında bulunan, Antalya sınırları içerisindeki Elmalı Ovası’nın Tekke köyü, sahip olduğu binin üzerinde nüfus, sulak ve verimli arazisi ve bir Bektaşi inanç merkezi olması özellikleriyle yıllar içerisinde varlığını sürdürebilmenin özgün bir örneğini göstermektedir.

Bu çalışmada, ODTÜ Türk Halk Bilimi Topluluğu tarafından 2023 yılının Eylül ayında etnografik yöntemle sürdürölmüş bir alan araştırmasına dayanarak Tekke köyünde tarımsal üretim ve inanç arasındaki ilişkiyi inceliyoruz. Bu ilişkinin bir ucu köylölüğün varlığını sürdürebilme olanaklarına (strateji/direnif), dolayısıyla kapitalizme; bir ucu ise su kıtlığına, dolayısıyla iklim krizine dokunuyor. Böylesi geniş fakat birbirinden ayrılamaz nitelikte olan çeşitli ilişkiler ağının köyde nasıl bir değişime/dönüşüme yol açtığı ve gelecek için nasıl bir potansiyel taşıdığı ise araştırmamızın odak noktasını oluşturuyor. Bunu anlayabilmek için öncelikle köylölük ve kapitalizm arasındaki ilişkinin dünyadaki ve Türkiye’deki seyrine değinerek köyde küçük meta üreticiliğinin nasıl devam ettiğini gösteriyoruz. Ardından, sahadaki dört temel tarım ürünü (meta) olan pancar, yonca, domates ve elmayı köydeki üretim ilişkileri içerisinde betimleyerek, köydeki üretim durumunu somutlaştırıyoruz. Daha sonra, bu konudan ayrı gibi görünen fakat dolaylı şekilde köyün kolektif davranışına büyük ölçüde etki ettiğini düşündüğümüz Bektaşilik inancının köyde nasıl bir yer edindiğini tartişlıyoruz. Buradan yola çıkarak; vahşi kapitalizmle ele ele yürüyen, ekolojik yıkıma ve neoliberal politikalar neticesinde tarımı kendi “sefaletine” bırakan piyasa koşullarına karşı Tekke köyü halkının farkında olarak ya da farkında olmadan yapıp ettiklerinin özgün bir örnek gösterdiğini ve bu “stratejilerin” potansiyel bir direniş alanı oluşturabileceğini iddia ediyoruz.

2. Yöntem

Bu çalışmanın bulguları; Antalya'nın Elmalı ilçesinin Tekke köyünde tarımsal üretim ile inanç arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 2023 yılının Eylül ayında, beş kişilik bir araştırmacı ekibinin, bir hafta süre ve etnografik yöntemle sürdürdüğü bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Bu köyün seçiminin birkaç sebebi vardır: Birincisi, Tekke köyünde Abdal Musa Sultan Türbesi bulunduğundan, köy önemli bir Alevi-Bektaşî inanç merkezidir. Bu durum, inanç unsurlarının yoğun şekilde gözlemlenebilmesi için önemli bir fırsat sunar. İkincisi, bu köyde 1998 yılında yine aynı topluluk¹ tarafından gerçekleştirilmiş halkbilimsel bir alan araştırması mevcuttur, ancak bu araştırmanın sonuçları çeşitli sebeplerle yayımlanamamıştır. Bu araştırmayı gerçekleştiren kişilerin, köyün sözlü kültüründe doğaya dair çok sayıda anlatının bulunduğunu söylemesi, köye tekrar gitme konusunda büyük bir merak uyandırmıştır. Üçüncüsü, köyün nüfusu binin üzerindedir ve bu sayı günümüz köy nüfusu için dikkat çekici derecede yüksektir. Köylülerin köyü terk etmemiş olması, genellikle tarımsal üretimin yoğun şekilde devam ettiğine işaret eder. Nitekim, köyün bulunduğu Elmalı ovasında tarımsal üretim oldukça verimlidir. Dolayısıyla, Tekke köyü gözlemek istediğimiz tarımsal pratikler için de uygun bir araştırma alanıdır. Son olarak, Elmalı ovası ekolojik tahribatı gözlemek açısından, ne yazık ki, çok uygun bir coğrafyadır. Bunun nedenlerine aşağıda detaylı şekilde değinilecektir.

Tüm bu nedenlerden yola çıkarak köyün güncel köylülük, tarım ve gıda çalışmaları açısından özgün bir örnek teşkil edeceği varsayılmış; bu özgünlüğü anlayabilmenin en uygun yolu olarak etnografik yöntem benimsenmiştir. İki kadın ve üç erkekten oluşan araştırma ekibimiz köydeki derneğin konteyner misafirhanesinde konaklayarak bir hafta süreyle² köy yaşamına katılmaya çalışmış (katılımcı gözlem), çok sayıda kişiyle görüşmeler (yarı yapılandırılmış mülakatlar) ve sohbetler (derinlemesine görüşmeler) gerçekleştirmiş ve gözlemlerde bulunmuştur. Ayrıca, civar köyler, mermer ocakları, merkez ilçe, yakın göl ve şelaleler gibi alanlarda coğrafi geziler düzenlenmiştir.

Çalışmada isimler, köyün kendi isim hafızasına ve kültürüne uygun düşecek şekilde karıştırılarak kullanılmıştır. İsmi farklı kullanılmasının yeterli olmayacağını düşünüldüğü durumlarda, anlatımı ve gerçekliği bozmayacak şekilde bilgilerin de yerleri değiştirilmiştir. Özellikle hassas olabileceği düşünülen konularda ise detay

vermeksizin, durum yüzeysel şekilde anlatılmıştır. Öğrendiklerimizin ve duyduklarımızın tümünü farklı kaynaklardan teyit etmek ihmal edilmediyse de gerçeğinden emin olunmayan hiçbir durum anlatılmamıştır.

3. Teorik Çerçeve

Köylülük ve kapitalizm arasındaki ilişki, genellikle köylülerin, piyasalara bağlı küçük meta üreticilerine dönüşmesiyle açıklanmıştır (Bernstein, 2014). Kautsky'e göre köylüler, sermayenin baskıları karşısında yaşam tarzlarını ve üretim biçimlerini değiştirerek pazar için üretim yapan küçük meta üreticilerine dönüşmüştür (Aydın, 2018). Ancak, bu değişim dönemden döneme farklılıklar göstermiştir. Köylülük tasfiye edileceği öngörülmesine rağmen, varlığını sürdürmek için ekonomik ve toplumsal direniş stratejileri geliştirmiştir (Pamuk & Toprak, 1988).

Bu direniş stratejileri, feminist eleştiriler ve göç çalışmaları gibi alanlardan gelen katkılarla, ataerkil tahakkümden etnik/ırksal eşişsizliklere kadar geniş bir perspektifle tartışılmıştır (Sirman-Eralp, 1988; Pelek, 2020). Küçük meta üretimi, sermayeyle ilişkilendirilen bu çerçevede hala etkili bir analiz aracı olmaya devam etmektedir (Özuğurlu, 2013).

Küresel düzeyde ise tarım ve köylülük, ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar nedeniyle homojen bir dönüşüm göstermemiştir. Küresel Kuzey'de tarım kapitalist üretime büyük ölçekte entegre olurken, Küresel Güney'de tarım hala küçük aile işletmeleri ile devam etmektedir (Bernstein, 2014). Berger'in de belirttiği gibi, köylülük, kapitalizmle sıkı bağları olan "var kalmaya adanışlık" ile karakterize edilir (Berger'den akt., Öztürk vd., 2020).

Köy ekonomisi, küresel kapitalizmin şekillendirdiği koşullardan bağımsız düşünülemez hale gelmiştir. Özellikle neoliberal politikaların etkisiyle, köylüler, güvensizlik ve belirsizlik çemberinde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır (Keyder & Yenal, 2013). Bu bağlamda, küçük meta üretimi çerçevesinde köylülerin toplumsal ve ekolojik karakterine vurgu yapılmasının kritik olduğu söylenebilir.

Yaklaşık 1500 kişilik Tekke köyü, bu köylülük çerçevesinde özgün bir örnek sunmaktadır. Ancak bu örneğe geçmeden önce, Türkiye'deki tarımsal dönüşümü anlamak gerekmektedir.

Türkiye’de tarım ve köylülük, kapitalizmin etkisiyle üç dönemde incelenmiştir: 1923-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası. 1923-1950 döneminde tarım, ağırlıklı olarak geçimlik üretime dayalıydı ve kapitalist ilişkiler sınırlıydı (Oral vd., 2013). Ancak 1950 sonrasında, Marshall Planı kapsamında gelen traktör ve makinelerle tarım üretimi kapitalist ilişkilere daha fazla entegre olmuştur (TÜİK, 2023).

1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle köylüler, piyasa koşullarına tamamen bırakılmış ve köylülük kavramı çok daha karmaşık hale gelmiştir. Tarım, büyük çok uluslu şirketlerin egemenliğine girmiş, köylüler ürettikleri ürün üzerindeki kontrolünü yitirmiştir (Keyder & Yenal, 2013; Aydın, 2018).

FAO (2023), yerel ve küçük üreticiliğin önemine vurgu yapsa da neoliberal yapılar nedeniyle bu dönüşümün geriye döndürülmesi zor görülmektedir. Bugün, köy ekonomisi ve köylülük ancak ulusal ve küresel pazarlarla olan ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir.

4. Bulgular

4.1. Köyde Meta Üretimi

Elmalı’nın yaklaşık binin üzerinde nüfusa ve yaklaşık 300 haneye sahip Tekke köyünü böyle bir bağlamda incelemek gerekir. Köy, özellikle Eylül gibi hasatın yoğun olduğu bir dönemde, piyasaya ürün yetiştirme telaşesinde tam vardiya çalışan bir fabrika gibidir. Kimileri balyalanmış yoncaları römorklara yüklerken, kimileri hasat vakti neredeyse gelmiş elmaları toprağa değmeden toplar ve soğuk hava deposuna götürür. Soğuk hava deposunda çalışan kadınlar elmaları boyutlarına göre hızla ayıklarlar, yan tarafta “niteliksiz” elmalar meyve suyu fabrikasına yola çıkmak üzere kepçeyle kamyonete yüklenir. Evlerde kışa hazırlık salçaları yapılır, serada vakitsiz kızarmış domateslerin irileşmesi beklenirken pancar tarlalarında istenmeyen otlar ayklanır. Tarlası olmayanlar akrabalarının, dostlarının sera ve tarlalarına “yardıma” gider. Sanki çiftçilik bir meslek değil, köyde yaşamının bizzat kendisi bir meslektir. “Köylülük” ekilen ürünü zamana ve çevreye göre sürekli değiştirip, gerektiğinde hayvancılık yapan, gerektiğinde sera kuran; bu işleri ilerleten veya yevmiyelik işler peşinde koşan ve bunu sabah akşam her an yapan meslektir. Tüm bu sürece ve insanlara tek tek yakından

bakınca kimisi birkaç hektar toprağa sahip “kendi işinin patronu”, kimisi ücretli işçi, kimisi esnaf, kimisi işsiz, kimi yoksul veya zengindir. Ancak biraz uzaklaşıp toplu halde izleyince, şöyle bir insan ömrü boyunca olup bitene bakınca, herkes aynı anda bunların hepsidir. Bir dönem kendi işinin patronu olan şimdi işçi; sahip olduğu topraktan üç beş dönüm satıp da kendisine kamyonet veya servis alan esnaf; esnaf olduğu halde dükkânı devredip de sera kuran tekrar çiftçi olur ve bu döngü böyle devam eder.

Böyle bir köyde değişmeyen bir şey varsa o da herkesin mutlaka kıyısından köşesinden de olsa tarımla uğraşıyor olmasıdır. Sağlık problemlerinden dolayı güneşe çıkamadığı için tarlasında işçi çalıştıran Selma teyzeden babası ve kardeşiyle dönüşümlü olarak hem dükkana hem tarlaya bakan Celal’in ailesine; ilçedeki liseden döndükten sonra gece geç saatlere kadar kasa dolduran Turgut’tan kendi tarlalarında elma topladığı halde soğuk hava deposunda başkalarının elmalarını seçip evde kışlık salça hazırlayan ve aynı zamanda eve bakmaya yetişen Hamide ablaya herkes “köylülük” mesleğini icra edip “piyasanın talebini” karşılamaya ve hayatta kalmaya uğraşır. Chayanovcu terimlerle ifade edecek olursak, herkesin hem kendisini hem başkalarını “sömürdüğü” ve köyün bir bütün olarak kendinden çok şey verip piyasadan bir türlü karşılığını alamadığı bir işleyiş hakimdir (Patnaik, 1981). Ne birileri toprakları ele geçirip kapitalist çiftlikler kurarak diğerlerini proleterleştirir ne de köylüler topraklarını terk edip kentlere gider. Bu, bir sıkışmışlık değil; kapitalizmin tüm saldırısına karşı yaşamaya devam etmenin, yani bilindik insanlık öyküsünün, kimileri için gizli bir “direnişin”, kimileri için sessiz bir kabullenişin ve beka stratejileri” geliştirmenin öyküsüdür. Her halükârda köy yaşamı küresel sermayenin ve serbest piyasanın sonuna kadar nüfuz ettiği bir üretim mekanıdır.

Bu mekânı olabildiğince bütünlüklü olarak ele almak için, piyasa ile girdiği ilişkilerle birlikte değerlendirmek ve ekonomik ilişkilerin oynadığı başat rolü açıklamak gerekir. Buna, köydeki meta üretimini ve bunun etrafında şekillenen ilişkileri betimleyerek başlamakta fayda var. Biz oradayken köylülerin bir kısmının kendileri için ektiği sebze, meyve ve hububatı (tahıl) saymazsak, piyasaya üretilen dört temel “ürün” vardı: Olgunlaşmayı bekleyen şekerpancarı, toprağında bekletilen istiflenmiş kuru veya yaş yonca balyaları, sayısı çok olmamakla birlikte gücü yetenin birer ikişer dönüm kurduğu domates seraları ve hasatı başladı başlayacak henüz tam kızarmamış elmalar.

şeker yapılmak üzere ekilen pancar, devlet kontrolünde yetiştiriliyor. Devletin verdiği tohum kullanılırsa devlet mahsulü belirlediği taban fiyattan alıyor. Başka tohum kullanılırsa yarı fiyatından alıyor. Geçen yıl tonu 1.400 ₺'den alınmış. Biz oradayken bu senenin fiyatı bekleniyordu. "Kazandık" diyebilmek için 3.000 ₺ fiyat bekliyordu Mehmet Abi. Fakat pancar alış fiyatı 2023-2024 yılı için 1800 ₺/ton olarak açıklandı (Bloomberg, 2023). Yılın aynı ayında, bir önceki yıla göre mazot ve gübredeki artış oranları ise sırasıyla yaklaşık %100 ve %60. Bir yandan da pancar ekebilecek alanın üst sınırı var. Bunu aşabilmenin çeşitli stratejileri olsa da pancardan iyi bir kazanç sağlayabilmek zor. Toplanan pancarlar yakın illerdeki fabrikalara doğrudan gidiyor. Köylü şekerini köyün bakkalından alıyor. "Kendi ürettiğimiz şekeri yiyemiyoruz" diyor Nuri abi gülererek. Süleyman amcanın dediğine göre ise pancar Demirel zamanında gelmiş köye. İlk geldiğinde devlet iyi fiyattan aldığı için kazanabilmişler. şimdiyse kar mı edileceği zarar mı edileceği meçhul.

Yonca, hayvan yemi olarak kullanılıyor. Fakat köyde hayvancılık ciddi ölçüde azalmış. Kendine yetecek kadar hayvanları olanlar dışında köyde tavuk ve horoz bile az. Hayvancılık artık para etmiyor. Süleyman amcanın demesine göre,

"Evveli bu hayvanların girdisi az çok azdı. Mesela, bir guzu sattığında hepsinin [yemini] alabiliyodun...Mesela bir goyunun sekiz guzusu olsa– bunun ortalaması beş olur, ikisi üçü telef olur– e onun üç tanesini dört tanesini satarak [yem] alıyen. Sana bir guzu kalıyor. Bir guzu için çalışılır mı? Çalışmayan." (Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023)

Amca çok eskiden köyde üç dört bin sığır olduğunu, meralarda otlatılan 25'ten fazla sürü olduğunu söylüyor. Başka ileri yaştaki kaynaklardan da teyit ettiğimize göre herkes hayvanlarını sata sata toprak almış. Peki bunca yonca ne için yetiştiriliyor? Piyasaya, para ettiği için. Bu yıl yonca elmayı bile geçmiş Yasin Baba'ya göre. Biz oradayken balyalar bir yandan römorklara yüklenip taşınmaya başlamıştı.

Görsel 1: Römorkta Yonca Balyaları. Kişisel Arşiv

Görsel 2: Domates Serasından Bir Görünüm. Kişisel Arşiv.

Domates ise seralarda yetiştiriliyor. Özellikle civardaki Finike, Kumluca ve Demre gibi “sera kentlerle” kıyaslandığında Elmalı ovasında ve bu köyde hayli az sayıda sera olduğu söylenebilir. Tarlaların arasında serpiştirilmiş birer ikişer dönüm veya en fazla on dönümlük sıra seraların olduğu tek tük alanlar mevcut. Sera buraya çok değil, on on beş yıl önce gelmiş. Elmalı ovasına gelişi ise 2000’lerin başı (Aydın, 2019). Konuştuğumuz kişilerden kimisi deneyip tutturamayıp sökmüş, kimisiyse bir iki dönüm de olsa devam ettiriyor. Serada da süreç benzer. Tarım tüccarından alınan ithal fideler,

bütçeye göre kullanılan ilaç ve gübrelerle yetiştiriliyor. Domatesin türü ise duruma göre belirleniyor. Kalın kabuklu domatesler 3 gün yola dayandıklarından tercih sebebi olabiliyor fakat ince kabuklular daha lezzetliymiş. Serada domatesin 4-5 kat daha çok yetiştiğinden iyi kazandırdığını ama giderinin çok olduğunu söylüyorlar. Hele ki işçiliğiy hayli zor. Bir sera kurmak artık çok pahalı olduğundan kimsenin şimdilik yeni sera kurma niyeti yok.

Elma, bu ovaya adını vermiş. Ülkedeki toplam elma ağacının %5'i, toplam starking türü elma ağacının %12.8'i Elmalı'dadır (Aydın, 2019). Köyde herkesin mutlaka elma bahçesi var. Tabii buranın asıl elması yoz elma; beyaz, küçükçe ve tatlıdır. Atalık tohumlarla kendine yetecek kadar yetiştirenlerin dışında bu elmanın artık piyasada karşılığı olmadığından eken yok. Elma ağaçlarının dalları süpermarketlerde görmeye alışık olduğumuz türden lekesiz, çürüksüz, benzer boyutlarda ve renklerde standartlaştırılmış elmalarla dolu. Elma bahçeleri elma kokmuyor, adeta kokusuz. Köylülerin dediğine göre bunlar "plastik elma." Fideler "boş" fide. Yani ilaç ve gübre olmadan elma bile vermeyecek kadar boş. İsrail'den gelen, genetiğiyyle oynanmış ithal fidelerin üç hafta garantisi var. Hastalık olursa iade edilebiliyor. Fakat denilene göre zaten üç haftadan önce hastalık anlaşılmıyormuş. Köylüler çoğunlukla aldıklarıyla kalıyorlarmış.

Görsel 3: Elma Ağaçları. Kişisel Arşiv.

Elmalar, köydeki tarım dükkanından veya ilçedeki onlarca tarım dükkanından birinden alınan gübre ve ilaçlarla yetiştiriliyor. Kullanılan gübrenin ve ilacın kalitesine

göre değişiyor ortaya çıkan elmalar. “Kötü elmalar”; yani çürükler, küçükler, yamuklar, lekeliler, kurtlular ve yere düşenler Meykon’a³ meyve suyu olmaya gidiyor. Bu elmalar ya köydeki ya da civar köylerdeki Meykon toplama merkezinin kantarlarına boşaltılıp, oradan kamyonlara yüklenerek çeşitli fabrikalara götürülüyor. Bazısı kendi kamyonetiyle veya doğrudan kamyonet sahipleriyle çalışarak kendi elmasını kendi götürüyor. Biz gittiğimizde, taşımacılık işi de yapan bir aile elmanın tonunu 500 ₺’den Isparta’ya taşıyordu. Kamyon, 30 ton elma ancak alıyordu. Mazot, git-gel tam 10.000 ₺ tutuyormuş. 30 ton elmadan 15.000 ₺ alındığını düşünürsek bu işin kazancı 5.000 ₺. Bunun karşılığında oğullardan büyük olan şoförlüğü üstleniyor, kardeşlerden birisi babayla birlikte küçük bir kepçe yardımıyla kamyoneti dolduruyor. Bazen de elmaları baba götürüyor. Toprağa yığılı 30-40 ton elmanın büyük kısmı, onları ziyaret ettiğimizde öğlen olmadan yola çıkmak üzere kamyonu doldurulmuştu. Bu bir ek iş. Sadece tarımın yetmediğini düşünerek bütçeye katkı olsun diye böyle bir girişimde bulunmuşlar. Kamyonun mazota ek yıllık bakım masraflarını, 30 tonluk aracın çok ağır hızlarda yaptığı yolculuğun işçiliğini, yol harcamasını ve yükleme işlerini de hesaba katınca kazancın düşüklüğü daha da belirgin hale geliyor³.

Görsel 4: Elmalar Fabrikaya Götürülmek Üzere Kamyonu Yüklenirken. Kişisel Arşiv

Yere yığılı elmaların bulunduğu arazinin yanında büyükçe bir soğuk hava deposu var. Yaklaşık 2000 ton kapasiteli, 5 odalı depoda bir hafta sonra başlayacak

³ 2023 Eylül ayında aylık asgari ücret 11.402 ₺, ay sonu dolar kuru 27,46 ₺ idi.

hasat zamanına hazırlık yapılıyor; plastik ve tahta, çeşitli büyüklüklerde kasalar istifleniyordu. Burada, yaz ve kış elmaları vakti geldiğinde daha iyi bir kazanç elde edebilmek için -1 °C'de hafif nemli koşullarda 6 aya yakın muhafaza ediliyor. Köylülerin büyük kısmı elmalarını burada depoluyor. Deponun sahibi de yine köyden ve onun da toprakları var. Elmaların bu şekilde saklanabilmesi için toprağa düşmeden özenle toplanması gerekiyor. Toprağa bir kez bile değen elma depoda saklanamıyor, bozuluyor. Onlar meyve suyu olmak üzere Meykon'a gönderiliyor. Depoya getirilen elmalar yine deponun önünde ayıklanıyor. Biz gittiğimizde henüz elma hasatı tam başlamamıştı ancak önden toplanan az miktarda elma vardı. Bir tüccar Finike'den getirdiği "ablalara" iriler, orta boylar ve küçükler ayrı kutulanmak üzere elma ayıklatıyordu. En iriler otellere ve lüks meyve satan firmalara gidiyormuş. Kalanlarsa piyasaya talebe göre dağılıyor. Hasatın en yoğun zamanında depoya tam bir curcuna hâkim oluyormuş.

Gıda, geçimlik olmaktan çıkıp piyasalar için üretilen metaya dönüştüğü anda onun asıl üreticisinin hakimiyetinden çıkar. Boylu boyunca uzanan elma bahçeleri arasında bir ağacın dalındaki elmanın tek karşılığı onun fiyatıdır. Nasıl ki kimse bir cam bardak fabrikasına uğrayıp da "göz hakkıdır" diyerek birkaç adet bardak almazsa, benzer şekilde o ağacın dalından elma koparmak da olmaz. Her bir elmanın piyasada değeri vardır. Fakat göze görünen ilk bakışta öyle değildir. Elma, "doğanın" ortasında öylece durmaktadır. Onun bir meta olduğunu, piyasa için üretildiğini ve bir fiyatının olduğunu anladığımız anda "doğal" olmaktan çıkar. Köylüler, elmanın doğal olmadığını bilirler. Kendilerine kalsa atalık tohumlardan yoz elma yetiştirip, kendi bildiklerini ekip tüketmek isterler. Fakat piyasa ilişkileri vasıtasıyla üreticinin tüm kontrolü ortadan kalkar. Üstelik kendi üretim araçlarının ve kendi emeklerinin sahibi oldukları halde.

4.2. Toprak Sahipliği

Kırsal alan çalışmalarında sahip olunan toprak büyüklüğü; sosyal ve sınıfsal farklılıkların, mülkiyet ilişkilerinin ve eşitsizliklerin anlaşılabilmesinde önemli bir gösteren olmakla birlikte, yalnızca sayıların gerçekliği yeterli düzeyde anlatamadığını vurgulamak gerekir. Okuyucunun gözünde canlanabilmesi için, ortalama bir futbol sahasını yaklaşık 7 dönüm olarak ele alalım. 50 dönümlük bir toprak, yani 7 ila 8 futbol sahası büyüklüğünde bir alan, verimli ve sulak bir coğrafyada geçimi sağlamaya

yetebilecekken kurak bir ova için hayli küçük bir alandır. Teknolojik ve kimyasal girdiler, yetiştirilen ürün, pazara uzaklık ve hane sayısı gibi koşullarla birlikte düşünüldüğünde arazi büyüklüğünün anlamı çeşitlilik göstermektedir. Elmalı ovasının sulak bölümündeki Tekke köyünde neredeyse her ailenin 50 dönüm ve altında değişen miktarlarda toprağı vardır. Fakat bu yeterli bir geçim kaynağı değildir. 100 dönüm ve fazlasından itibaren dişe dokunur bir toprak mülkiyetinden bahsedilebilir. Farklı kaynaklardan ağız birliğiyle öğrendiğimiz kadarıyla köyde en çok toprağına sahip olan kişinin (ailenin) yaklaşık 500 dönüm arazisi varmış. 250 dönümden fazla toprağı olan ailelerin sayısı ise çok az. Bu kişiler ve aileler, çok uzun yıllar içerisinde biriktirerek– söylediklerine göre hayatlarını buna harcayarak– ancak bu kadar toprak satın alabilmişlerdir. Stirling'in (1993) belirttiğı gibi, mülkiyet nesiller arasında aktarılırken; bölüşülerek aileler bir döngüye girmektedirler. Örnek vermek gerekirse, bugün yaklaşık 30 dönüm toprağı olduğunu söyleyen Süleyman amcanın babasının dedesinden 1000 dönümden fazla toprak kaldığını, fakat bunun kardeşler arasında bölüne bölüne kendisine ancak bu kadar düştüğünü biliyoruz. Bu durum tüm aileler için geçerli ve yaygındır.

Bir yandan, köydeki mülke dair ayrışmayı bireysel değil aile veya hane bazında düşünmek gerekir. Miras yoluyla parçalanan topraklar, eğer ilişkiler yolunda giderse resmîyette ayrı fakat kullanım ve paylaşımında ortak olarak kardeşler tarafından işlenir. Veya ara yollar bulunarak kardeşler birbirlerine topraklarını satarlar. Her halükârda sahip olunan toprak belirli bir soy altında toplanıp paylaşılmaya devam eder. Köyde toprak mülkiyetinin önemli kısmının belirli soy adlarında toplanmış olması bu durumu doğrular niteliktedir. Dolayısıyla, burada bir sınıfsal ayrışma varsa bunun kaynağı sahip olunan toprak miktarı olamaz. Yeri geldiğinde 500 dönüm toprak kapitalist bir çiftlik değil, hala küçük meta üretimi sınırları içerisinde.

“Tarihsel materyalist düşüncede sınıfsallık, gelir düzeyi ya da üretim ölçeğı gibi tali kriterlerle değil, yalnızca üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki konumla belirlenir. Bu çerçevede, küçük meta üreticisini burjuvaziden ayıran, onun üretim ölçeğinin daha küçük ve birikim olanaklarının daha az olması değildir; ağırlıklı biçimde kendi emeğıyle üretim yapıyor olması ve ücretli emeğe kendi emeğinin yeterli olmadığı durumda başvuruyor olmasıdır. Onu proletaryadan ayıran ise gelir ya da yoksulluk düzeyi veya emeğini aile biçiminde örgütlemiş olması değildir; emeğinin metalaşmamış olmasıdır.” (Önal, 2017, s. 735)

Buna ek olarak, küçük meta üretiminin devam etmesini sağlayan en önemli özelliklerden birisi, literatürde de sıklıkla vurgulandığı üzere köylülerin tarım dışı iş olanaklarıyla “beka stratejileri” yaratmasıdır. Herkesin mutlaka bir miktar toprağı olsa da, köyde çeşitli tarım dışı işler yapan insanlar var: Derneğin belediye tarafından istihdam edilmiş beş genç personeli, iki bakkalın ve kahvehanenin işletmecileri, soğuk hava deposunun sahibi aile, tarım dükkanına bakan baba ile oğlu, tostçu abla, demir atölyesi sahibi, türbeye giden yolda tezgah açmış manav, hediyelik eşyacı, doğal taş satıcıları, yöresel ürün satan teyzeler, ilçeye öğrenci taşıyan servisçi, ilçede küçük sanayide veya belediyede çalışanlar ve kamyonculuk yapan aile. Tüm bu insanlar tarımsal gelirin yetersizliğine çözüm arayışıyla veya türbeye ziyarete gelen insanların yarattığı küçük pazardan kazanç elde etmek isteğiyle köyde tarım dışı işlerle uğraşıyorlar. Tüm bu uğraşlar, tarımsal kazancın yetersizliğine alternatif arayışlarla yıllar içerisinde ortaya çıkmışlar.

Sonuç olarak, köylülerin sınıfsal konumlarının gelir düzeylerinden veya sahip oldukları toprak miktarından bağımsız olarak küçük meta üreticileri olarak anlaşılması gerekir. Elbette ki köyde hiç toprağı olmayıp akrabalarının veya yakınlarının tarlalarında ücretli işçilik yapanlar, emekliler ve henüz okul çağında olanlar da vardır. Dolayısıyla sınıfsal konum bireysel düzeyde değil, birkaç nesil boyunca hane/aile bazında düşünülmelidir. Görünen o ki Tekke köyü sakinleri ne tam anlamıyla işçileşip topraklarını terk etmekte ne de kapitalist çiftçilere dönüşmektedir. Bu durumun böyle olmasında köydeki inanç pratiklerinin önemli rol oynadığı kanısındayız.

4.3. İnanç

Tarihsel olarak, iktidarların ötekileştirdiği bir inanca ve kültüre sahip olmanın en önemli dezavantajlarından birisi kayıtlı bilgi ve arşivin de yok edilmiş olmasıdır. Yine de, Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık üzerine pek çok çalışma mevcuttur (Yalçın & İmran, 2015; Eröz, 1990; Melikof, 2011). Burada tarihsel çerçeveyi ilgilisi için bir kenara bırakıp, bu tarihin bugüne ulaşmasını sağlayan en güçlü aktarım yollarından birisi olan sözlü kültüre başvurarak bir anlatımda bulunacağız. Hele ki tarihin bizzat yaşandığı bir mekânda, “gerçekte” ne olduğunun resmi arşiv bilgisinden öte, yaşayan insanların ne olduğuna inandıkları bugünün gerçekliği için daha önemli olabilir. Kaldı ki köydeki *Babalar*, son yarım yüzyılda Alevilik-Bektaşılık konusunda yazılmış metinleri de

okumuşlar ve doğru bilgiye ulaşma konusunda oldukça titizler. Ama bir yandan da sözlü kültürün böylesine güçlü aktarılmaya devam ettiği bir yerde; anlatılanların yaşananlar, yaşananların anlatılanlar olarak birbiri içine geçtiğini unutmamak gerekir.

Alevilik-Bektaşilik ile ilgili araştırma yapmış herkesin ilk karşılaşacağı ayrımlardan birisi şudur: “Alevi doğulur, Bektaşî olunur.” Bu basit görünen, kol kırılır yen içinde kalır misali ayırım aslında oldukça derindir. Yaşanan ortak acıların ve büyük oranda örtüşen inançsal pratiklerin yanında kimin Alevi kimin Bektaşî olduğu konusu, “içeride” hoşgörülle fakat ciddiyetle tartışılan konulardandır. Antalya’nın Elmalı ilçesinin Tekke köyünde bulunan Abdal Musa Sultan Türbesi’ne Türkiye’nin ve dünyanın her yerinden Alevi ve Bektaşî ziyaretçiler, Alevi Dedeleri, Bektaşî Babaları, inanç önderleri ve dernek başkanları gelir. Böyle bir ortamda, biraz yaklaştıkça bu ayırımın çetrefilli ve karmaşık yönleri açığa çıkar. Bizim bulunduğumuz kısa sürede dahi, gelen ziyaretçiler arasındaki veya ziyaretçilerle köydeki babalar arasındaki tartışmalardaki uzlaşmaz karşıtlıklar ve bu tartışmaların detaylarındaki zenginlik bizi hayrete düşürdü. Burada herhangi bir tarafı, onların sahip olduğu deneyim ve bilgiler olmaksızın yüzeysel biçimde sunup karşılaştırarak anlatmak yetersiz olacaktır. Yalnızca, herhangi bir dışlayıcılık ve ayrımcılık içermeksizin köylülerin kendilerini Bektaşî olarak tanımladıklarını, köyün bir Bektaşî köyü olduğunu vurgulamak gerekir. Alevilerde *Dede* vardır, Bektaşîlerde *Baba* vardır. Bu yazıda da sıklıkla *Baba* şeklinde ifade edilecektir.

Bunun yanında, bizim odağımız tarım ve köylülük olduğundan biz yalnızca köydeki Bektaşîlik inancının ne tür bir yaşam tarzı ortaya çıkardığını anlamaya çalıştık. Bunun için de tarihsel kaynaklara değil, köydeki Babaların anlattıklarına odaklandık. Zira tarihsel “gerçeklik”, köydeki babaların ikna oldukları ve benimsedikleri kadarıyla vardır. Babaların ve derneğin bu inancı/kültürü öğrenme, aktarma ve arşivleme konusundaki titizlikleri bu çalışmanın kapsamını aşacak kıymettedir.

Abdal Musa Sultan, “geyik donuna girmek” ve ateşten yanmadan çıkmak gibi çeşitli kerametler gösterdiğine inanılan bir Anadolu dervişidir. Rivayet o ki, Horasan’dan Hacı Bektaş-ı Veli ile birlikte Anadolu’ya gönderilen dört yüz dervişten biridir (Nazmi Dede, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023). On dördüncü yüzyılın başlarında, Anadolu’nun beyliklerinden dolaşa dolaşa, bugünkü adıyla Tekke köyüne gelerek

dergahını kurar. Hacı Bektaş-ı Veli'nin fikir babası olduğu fakat ömrünün icrasına yetmediğine inanılan Cem'i, burada Kadıncık Ana ve Kaygusuz Abdal ile uygularlar. İlk Cem'in uygulanma biçiminin bugün hala korunduğuna inanılır. "Cemal cemale" (yüz yüze) namaz kılınır, Cem'e küskün/dargın girilmez. Herkes Müslüman doğar (şeriat); ikrar vererek Bektaşî olur (tarikât); bu yolda ilerlenir (marifet) ve en son Hakka varılır (hakikat). "Eline beline diline sahip olmaya" hazır olan "dört can" bir Pir huzurunda söz verir. Sözü bozmanın cezası ağırdır, dönüş yoktur. Öyle ki, türbeye girişte "Öl ikrar verme, öl ikrarından dönme" yazar. Bu Yola adım atanlara *musahip* denir. Kendini olgunlaştıran hak görülürse *derviş* olur, sonra *mürşitlik* gelir, en son *halife* olur. Bu, çok uzun yıllar alır. Mertebeler manevi bir yolculuktur, bilindik anlamda bir güç ilişkisi ve hiyerarşi oluşturmaz. Bizim görebildiğimiz kadarıyla ve bize anlatılanlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, mertebe yükseldikçe Babaların tevazusu artar. Her mertebede Babalar birbirlerine, atlarına ve üstlerine danışarak kararlar alır ve uygularlar. En azından hedefledikleri budur. Bize sıklıkla nihai karar vericinin halk olduğunu belirttiler: "Halk yargılar, halk karar verir." Düşünsel anlamda adalete, sevgiye, saygıya ve dürüstlüğe yüksek önem atfedilir. "Benlik" duygusuna, kibre, hırsa, mala, mülke ve yalana karşı çok sert bir tutum vardır.

Görsel 5: Abdal Musa Sultan Türbesi Girişi. Kişisel Arşiv

Peki tüm bunların "gerçekte" ve köy yaşamında karşılığı nedir? Elbette ki hiçbir topluluk kendi idealleri ve ilkelerini tam anlamıyla uygulamaz, uygulayamaz.

Toplulukların inanç veya kanaat önderlerinin, liderlerinin ve farklı grupların arzuladıkları bir dünya ve bir de gerçekte olanlar vardır. Kimi durumlarda önderlerin/liderlerin hayal dünyasında yaşadığı, gerçeklikten koptuğu bilinir. Bu köyde böyle bir kopuştan söz etmek mümkün olmasa da fark ettiğimiz bazı çelişkilerin varlığını inkâr edemeyiz. Belirtmekte fayda var ki burada, anlatılanların savunusunu veya yaşananların eleştirisini sunacak değiliz⁴. Yalnız; bu inancın, köy yaşamında bariz bir adaletsizliğin ve eşitsizliğin ortaya çıkmasına engel olmak konusunda önemli rol oynadığı kanısındayız. Manevi yaşantının maddi yaşantıya üstünlüğüne verilen önem, babalık nizamı, cemlerin yalnızca ibadet olmayıp bir tür örf-i hukuk niteliği taşıyabilecek bir alan yaratması gibi unsurların gündelik yaşantıya etkisi bizi araştırma sorumuza yaklaştırmaktadır: Acaba Bektaşilik'teki bu tutum, üretim ilişkilerinde bir adaleti ve beraberinde doğaya saygılı bir üretim biçimini getirir mi?

Saniyoruz ki, bu köyde manevi yaşantının rol modeli Abdal Musa Sultan'dır, demek yanlış olmaz. Elbette ki peygamber ve on iki imamdan itibaren ismi anılan çok sayıda pir ve derviş vardır. Fakat Abdal Musa Sultan Türbesi'nin fiziksel varlığı, adeta onun kişiliğinin de vücut bulmasına sebep olmuştur. Abdal Musa üstüne yemin, en büyük yemindir. Türbenin kendisi gibi bahçesi de kutsaldır, oradaki ağaçların meyvesi dışarı çıkarılmaz. Askere gidenlerin üniformasına türbe yeşiline sarılmış türbe toprağı asarlar. Bu sayede, Abdal Musa'nın askeri koruduğuna inanılır ki köyden hiç şehit çıkmamış olmasını köylüler buna yorarlar. Köyde Abdal Musa'nın varlığını hissetmemek mümkün değildir. Böyle bir yerde, özellikle ikrar verip de Bektaşilik yoluna girmişler ve Babalar için Abdal Musa, neredeyse oradaymışçasına önder bir figürdür. Türbe; şimdi onun, ailesinin ve onlarca *hizmetçinin*⁵ mezarlığıdır. Fakat orası aslında bir dergahtır. Abdal Musa Sultan zamanında Osmanlı'nın en zengin dergahlarından biri olduğu söylenir. Kimi orada birlikte üretilip hakça bölüşülen "komün" bir düzen olduğuna inanır. Abdal Musa ve onun tarihsel mirasına dair anlatılar oldukça zengindir. Köyde geçirdiğimiz bir haftada, hatırımızda kalamayacak kadar çok deyiş ve hikâye dinledik. Bu anlatıların neredeyse tümünde ortak olan ise, Abdal Musa'nın sıklıkla adalete ve eşitliğe verdiği önemle anılır olmasıdır. Onun bu yönü, mutlaka ya bir türküde ya bir sohbet sırasında vurgulanır. Babalar, yüksek önem verdikleri ibadetin yanı sıra; adaletli olmayı, paylaşmayı, "benliği" kaldırmayı ve eşit olmayı vurgularlar. Abdal Musa Sultan bu dergâhta ne yaptıysa, nasıl yaşadıysa öyle

olmak isterler. Nitekim Halife-Baba, Abdal Musa'nın da oturduğu –kendi adıyla anılan– on iki posttan birine oturmakla hizmetli/görevlidir.

Görsel 6: Abdal Musa ile Gaybi arasında geçen efsaneyi betimleyen ikonografi, türbe içerisinden bir görünüm. "Gaybi, iyi bak attığın ok bu mu? -Abdal Musa." Kişisel Arşiv.

Babaların bu yönünün elbette ki tüm ikrarlılardan veya köy halkından beklenmesi mümkün değildir. Mertebeler çok uzun ve zorlu bir nefis kurban yoludur. Muazzam bir sabrı ve halk onayını gerektirir. İdeal çerçevesi bu şekilde özetlenebilecek manevi yaşantıyı yalnızca bir yön verici unsur olarak düşünebiliriz. Kırgınlıklar, çatışmalar, anlaşmazlıklar ve uzun yıllar süren kavgalar; her yerde olduğu gibi bu köyün de gerçekliğidir. Biz, bunların bir kısmını öğrendiğimizde açık çelişkiler olarak aceleci bir yargıya varmak üzereyken, Babaların ve derneğin köyün manevi yaşantısına dair hassasiyetlerini ve çabalarını gördüğümüzde, dönüştürücü etkiye sahip bir "potansiyel" olabileceği sonucuna vardık. Bu potansiyel pek çok yöne çekilebilir. Burada ilgi odağımız gereği tarımsal üretim ilişkilerine olası katkısı itibarıyla ele aldık. Fakat ondan önce, Cemlerin bir yönüne değinerek inancın ne tür bir potansiyel oluşturabileceğini tartışacağız.

Cem, Alevilik-Bektaşılık'teki en önemli ibadettir. Büyük oranda benzerlikler taşıyan bu ibadet, çeşitli yörelerde değişiklik gösteren unsurlar barındırır. Abdal Musa Sultan türbesini farklı bölgelerden ziyarete gelen Alevi ve Bektaşî grupların düzenlediği Cemler, detaylarındaki farklılık ve zenginliklerin keşfi için önemli bir fırsattır. Gittiğimiz

dönem kısıtlı sayıda tanıklığa izin vermiş olduğundan, biz ancak sohbetler sırasında bahsi geçtiği kadarıyla öğrenebildik. Cem'in içeriği ve kapsamı klasik anlamda bir ibadeti aşar. Cem'i baştan sona analiz etmek bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan yalnızca bir yönünü, başlangıcını ele almak isteriz: Cem'e küskün girilmez. Cem'i yöneten Dede veya Baba, önce "canlar" arasında dargın olup olmadığını sorar. Yasin Baba bunu "Eşik özüm, çırak gözüm, meydan yüzüm diyerek gireriz içeri", yani "benlik" dışarıda kalır; içeride herkes birdir, eşittir, şeklinde anlattı. Dolayısıyla küskün varsa bunu çıkıp ifade etmelidir. Gerekirse sorup soruşturulur, ara bulunup barıştırılır. Barışmayan dışarı çıkar. Küskün varsa "Cem sürülmez." Bu ideal beklentinin gerçekte ne kadar uygulanabildiğinden emin değiliz. Sorarak öğrendiğimiz bazı tecrübeler olduysa da, böylesi durumları anlayabilmek için daha uzun soluklu katılım ve gözlem gerekir. Cemlerdeki bu uygulama, yalnızca bireysel küskünlükleri değil farklı gruplar arası küskünlükleri de barıştırma amacı taşıyor. Nitekim köy tarihinde gruplaşma ve çatışmalar söz konusu. Biz oradayken köy içinde az sayıda da olsa birkaç farklı Cem grubu vardı. Grupların belirli ve az sayıda olması, özellikle mekânsal kullanım açısından da makul görülüyordu. Fakat geçmişteki bazı deneyimlere referansla, gruplaşmanın çok olması köyün birliği ve bütünlüğü için "kötü" olarak değerlendiriliyordu. Bu yüzden, Babaların küskünlükleri kaldırmak ve barışı sağlamak için çokça gayret gösterdiğini öğrendik.

Diğer yandan, Alevi Bektaşilik'te doğanın önemli bir yeri vardır (Lyrtatzaki, 2010). Bunu Ali Baba'ya sorduğumuzda şöyle anlattı:

"Alevi Bektaşilikte dedim ya doğayla biz kardeşiz, doğayla biz iç içeyiz. Mesela bizim Tahtacı Türkmenleri vardır. Tahtacı adını oradan alır. Ağacı işler tahta biçer ama onunla konuşur önce. Dibine gider, adağını sunar, onunla helallaşır, ondan sonra onu keser. Yani bu doğaya olan bi saygıdır. Sadece doğa değil ki işte ne bilim. Kapımda bi kedi vardır. Bunun karnını aç bırakırsan, bunun hakkını vermezsen nasıl rahat edeceksin? Kapında bi ağaç vardır. O ağacı sulayacaksın, yeşerteceksin, ona soracaksın, nasılsın iyi misin? Her gün sabah tavuğuna, itine neyin varsa. Hepimiz kardeşiz ya. Hepimiz eşitiz. Ama insanın özelliği onlara baş olması, onlara halef olması, onları yönetmesi. İnsanı farklı kılan da o zaten. Yoksa senin ondan üstünlüğün yok yani. Onla beraber eşitsin. Böyle bir doğa anlayışı var Alevi Bektaşilikte. İşte çıkar babam Ay'a dua ederdi. Ay yarım ay olduğu zaman, Ay Muhammed Gün Güneştir, derler bizde. O yüzden doğa yaşamın kendisi. Alevi Bektaşiliğin yaşam biçimi doğayla birlikte yaşamak." (Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023)

Görsel 7: Abdal Musa Zamanında Dikildiğine İnanılan 700 Yıllık -artık kurumuş- Bir Çınar Üzerindeki Yazı: "Ben Yediyüz Yıllık Bir Çınarım, Gölğem Sizi Korusun, Sizde Beni Koruyun." Kişisel Arşiv.

Tüm bunlar: Abdal Musa'nın adalet ve eşitlik sembolü olarak varlığını hissettirmesi, Cem'lerin barışa ve birliğe katkısı ve inanç önderlerinin doğaya karşı tutumu; köydeki yaşamın adil ve eşit bir düzene varabilmesi için yeterli değil. Hatta bu ideal anlatıların köyü ne kadar etkilediği bile tartışmalıdır. Fakat tüm bunların bir tür sınırlayıcılık yönü olduğu ve küçük meta üretiminin devamlılığına katkıda bulunduğu kanısındayız. Köy içi ilişkilerin bozulmaması için gerekli koşulları yaratmak adına, inanç kaynaklı daimî bir çaba var. Köyde birilerinin çok zenginleşip birilerinin "açta açıkta kalması" istenmeyen bir durum çünkü çatışma yaratma ihtimali yüksek. Bu haliyle ele aldığımızda "köylülüğün" küçük meta üretimine sıkışıp kaldığı ve inancın bu sıkışmışlığı pekiştirdiği sonucuna varabiliriz. Bizse, kapitalizmin tüm nüfuzuna ve saldırısına karşın, bu durumun sermayenin çıkarlarını zarara uğratabilecek bir "potansiyel" olduğunu düşünüyoruz. Köylüler, birlik ve beraberliği önemseyen inanç önderlerinin varlığıyla, kolektif bir eylem oluşturabilmek için uygun koşullara sahipler. Nitekim köyde kurulan dernek bunun somut bir örneği. Yalnız, bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için girdilerin ucuzlatılması veya taban fiyatların yükseltilmesi gibi yüzeysel ve geçici çözümler değil, piyasayla girilen ilişkinin üreticiler lehine dönebileceği köklü çözümler arayışına yönelmesi gerekir. Buraya kadar olan kısım, küresel sermaye dolaşımının ekonomik ilişkiler vasıtasıyla köylülüğe uzattığı el karşısında şartların ne kadar zor olduğuna işaret ediyor. Bunun üzerine yine

kapitalizmin doğrudan bir sonucu olan ekolojik yıkım eklenince durum daha da karmaşık bir hal alıyor. Bir potansiyel olarak köydeki derneğin anlatısına geçmeden önce, zorluğun ne derecede olduğunu anlamak için ekolojik yıkımdan bahsedeceğiz.

4.4. Ekolojik Yıkım

Ekolojik yıkımın köye etkisini anlayabilmek için Elmalı Ovası'nı, her şeyin başladığı yerden, yaklaşık 150 kilometre boyunca uzanan ovanın güneybatı ucunda, kıyıyla sınırlarını oluşturan tepelerden betimleyerek başlamak gerekir. Baharın gelmesiyle eriyen karlar, ovanın etrafını çepeçevre sarmış dağlardan yer altı sularına karışmaya başlar. Bu sürecin vücut bulmuş en güzel hali Uçarsu Őelalesi'dir. Kaş'a bağlı Gömbe yaylasının üzerindeki Akdağ'dan adeta "uçarak" fışkırdığı için bu adı almıştır. Onun karşı yamacında Çayboğazı Barajı vardır. Aylardan Eylül olduğundan sular durulmuş, neredeyse akmaz olmuş ve barajda su kalmamıştır. Fakat köydekilerin söylediğine göre eskiden bahar ayıyla birlikte kaynağından taşan su, ovanın köylerinden bile görünürmüş. Uçarsu'dan gelen su bundan elli yıl önce Tekke köyüne kadar erişir, köyün içinden, arıklardan akarmış. İnanışa göre, Abdal Musa buraya geldiğinde asasıyla yere vurarak çıkarmış bu suyu. Dağın diğer tarafında kuraklık çeken bir dağ köyü varmış. Ben size su veririm ama siz de bana hasatınızdan vereceksiniz, demiş. Vakti gelip de, köylü suyu senin çıkardığın nereden belli diyerek Abdal Musa'yı tanımazdan gelince, o da "yazın içemeye kışın geçemeye yol bulamayın" diyerek suyu kesmiş. Derler ki o gün bugündür su yazın Elmalı Ovası'na, kışınsa Kaş Ovası'na akar. Köyün yaşlıları, efsanelere konu olan Uçarsu'nun çocukluklarındaki gibi akmadığından yakınirlar.

Görsel 8: Elmalı Ovasının Harita Görünümü. Google Earth, 27 Eylül 2024.

Ovanın ortasında, Elmalı Dağı'nın eteklerinde Elmalı ilçesinin merkezi bulunur. Ova, kuzeydoğuda Korkuteli'ne kadar uzanır. Güney ve doğu kesimlerini Akdağlar, Susuz Dağı ve Beydağları kapatır. Bu dağların eteklerinde ve yamaçlarında, ova boyunca uzanmış irili ufaklı köyler bulunur. Tekke köyü, ovanın güneyinde, Finike yolu yakınında bulunur. Elmalı'nın merkezinden Uçarsu'ya uzanan hat, su kaynakları bakımından zengin olduğu için burada sulı tarım yapılır. Toprağın yüksek su tutma kapasitesi sayesinde, burası ovanın en verimli topraklarıdır. Tekke köyü de bu hat üzerinde yer alır.

Görsel 9: Tekke Köyünün ve Elmalı Ovasının Dağ Yamacından Bir Görünümü. Kişisel Arşiv.

Tarım ürünleri barajdan gelen damla sulama sistemiyle ve her ailenin kendisi için açtırdığı elektrik motorlu kuyulardan çekilen suyla sulanıyor. Köyün yaşlıları çocukluklarında 5 metrelik demir çubuk saplayarak hem sulama yaptıklarını hem diğer tüm su ihtiyaçlarını karşıladıklarını söylüyor. Uçarsu'dan akıp gelen su köye kadar varıp arıklar oluşturmuş. Köyün içinden su geçermiş. Bu arıkların izleri hala duruyor. Şimdi su 100 metreden ancak çıkıyor. Hatta o da çamurlu çıkmaya başladığından kuyuların daha da derinleştirilmesine ihtiyaç olacaktı. "Nasıl bitti sular" diye soruyoruz Hüseyin amcaya.

"Bahçe çoğaldı, kök sebze eken çoğaldı. Yani sulu mahsul çoğaldı. Herkes suyu verdin mi iki kat alıyor mesela mahsulünü. Su vermezsen tek kat. Mesela, buğday ekiyon mesela bir dönüm. Sulamazsan 360 kilo sularsan 700 kilo alıyon." (Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023)

Yüksek verim ve daha çok kazanç isteğiyle, yere saplanan demir borular birken, ikiye üçe çıkmış. Sonra mazotla çalışan küçük sondajlara geçilmiş. Tüm köy mazot kokar, motor sesleri etrafı kaplamış. Su azaldıkça, kuyuları derinleştirmek için traktörle koşulan kuyulara geçilmiş. Şimdiyse elektrikli motorlarla su çekiliyor. Her hanenin bağımsız kuyuları var. Bu, Türkiye'nin yarı kurak ve kurak bölgelerinde yeraltı suyunun kullanılmasının tipik bir örneği. Nazmi amcanın dediğine göre, 1980'lerden 2000'lere kadar uzun bir kuraklık dönemi yaşanmış. Çok az yağmur yağmış. "Her gün göğe bakardım, yağacak mı diye" diyor, "İşte o zaman indik derinlere, kazdık kuyuları."

Bölgede su kaynaklarının kontrolsüz ve doğanın döngüsüne aykırı kullanımının sonuçları, bir insan ömründen kısa sürede ortaya çıkmış durumda. Fakat tahribat yalnızca su kuyularıyla sınırlı değil. Ovanın doğusundaki Avlan Gölü, eskiden yer altı sularını besleyen önemli bir gölmüş (Aydın, 2019). 1970'li yıllarda, bölgenin büyük toprak sahiplerinden birinin elma ağaçlarının köklerine zarar verdiği gerekçesiyle, ovanın Finike'ye kanallar açılarak tüm göl denize boşaltılmış. Meşhur Avlan Gölü olaylarında buna karşı çıkanlar olmuşsa da civar köylüler, gölün kurutulmasıyla açılan topraklara nohut ekebilmek için bu duruma razı gelmişler. Suyun bol olduğu, köyden arıkların geçtiği, suyun fazlasının elma ağaçlarının köklerine zarar verdiği bir dönemde yapılan bu tahribat, bugün en büyük pişmanlık kaynaklarından birisi. Köyün yaşlılarıyla kahvede oturduğumuz bir sohbette konu Avlan Gölü'ne geldi. Kimi hala çok öfkeli. O dönem bu olaya razı gelip de nohuttan para kazanan dedelerden birisinin şu yakınması durumu özetliyor: "O zaman kazandık ama şimdi kaybettik."

Görsel 10: Kurutulmuş Avlan Gölü ve Araştırmacı Ekibi. Kişisel Arşiv

Bölgede oldukça kapsamlı bir coğrafi etüt yapan Taner Aydın da bugün bölgenin en önemli doğal sorununun kuraklık olduğunu söylüyor (2019). Bu kuraklığın hem köylülerin tarımsal üretiminin bir sonucu olduğunu hem de küresel ekolojik yıkımın etkisi olduğunu unutmamak gerekir. Elmalı ovasının güneydeki verimli toprakları, büyük ölçüde kış yağışlarının baharda yer altı sularına karışmasıyla gelen suya bağımlı. Küresel sıcaklık değişiklikleriyle kışın yağın azalması, doğrudan

yer altı sularını ve barajın doluluk oranını etkiliyor. Köylüler de buna çare olarak uzun yıllardır kuyuları derinleştiriyorlar. Bu kısır döngü, son su damlası kullanılana dek sürecek gibi görünüyor.

Dahası, bu verimli toprakların bulunduğu güney yamacı boyunca uzanmış çok sayıda mermer ocağı işletmesi var:

“2015 yılı itibariyle ormanlık alanlarda açılmış olan 48 taş ocağı aktif olarak devam etmektedir. Dikkat çekici olan ise bu ocaklardan 17’sinin Türkiye’nin en önemli sedir ormanlarının bulunduğu ve halihazırda koruma altında olan Çıglıkara bölgesinde bulunmasıdır. Bunun yanında pasif durumda olan çok sayıda ocak ise rehabilite edilmeyi beklemektedir. Yörede ormanları, yeraltı sularını, tarım alanlarını, yaban hayatını, yaylacılığı, hayvancılığı, turizmi olumsuz yönde etkileyen mermer ocakları için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.” (Aydın, 2019, s. 572)

Görsel 11: Bölgedeki Mermer Ocaklarından Biri

Dağ eteklerindeki yamaçlara açılan oyuklar, Google Haritalar üzerinden büyük beyaz lekeler halinde görülebilir. Bu işletmelerin açılması dönem dönem olaylara yol açtıysa da işletme sahipleri bir yolunu bulup üretime geçmişler. Tekke köyüne açılan mermer ocağına karşı köylüler tepki gösterip engel olmaya çalışmışlarsa da başarılı olamamışlar. Biz gittiğimizde, köydeki mermer ocağı hukuki süreçlerden dolayı beklemeydi. Finike’den gelen bir bekçi, ocağın başında duruyordu. Seraların ve mermer ocaklarının mevcut ekosistemi ısıtıcı etkisi düşünülduğünde (Liguori vd.,

2008), Elmalı Ovası'nın hem aşağıdan hem yukarıdan derin bir tahribata uğradığı söylenebilir.

Araştırmaya başlarken, doğaya saygı duyduğunu bildiğimiz bir inancın alternatif yaşam tarzı oluşturup oluşturmayacağını ve oluşturuyorsa bunun nasıl olabileceğini merak ediyorduk. Daha doğrusu, ekolojik yıkım karşısında direnebilmenin mümkün olup olmadığını ve bunun toplumsal koşullarının neler olduğunu sorguluyorduk. Doğa dostu bir inanç köyünde, tarımsal üretim de doğa dostu olabilir miydi?

Bunun tek bir örneğini, civar köylerden birinde, inisiyatif alıp uzun yıllar çeşitli imkansızlıklarla mücadele ederek doğaya saygı duymayı başaran bir “doğaperest”te gördük. Ali Baba'nın yukarıda anlattığı tutuma uyumlu biçimde, Alevi-Bektaşilik'teki doğa sevgisi ve saygısını öne çıkararak, tarımda ilacı, kimyasal gübreyi ve ithal tohumları tamamen kaldırmıştı. Yarasa dışkıları toplayarak ve nadasa bıraktığı topraktan biten otlarla doğal gübresini yapan, üretiminde atalık tohumlar kullanan ve doğaya zarar vermemeye çalışan bir çiftçiydi. Ancak bunun maliyeti oldukça yüksekti. Yüksek verimlilikten ve piyasayla rekabetten vazgeçmenin bedelleri vardı. Bizim orada bulunduğumuz dönemde, örneğin, kendi yetiştirdiği domatesi pazardaki iyi kalitede domatesin tam iki katı fiyattan satıyordu. Instagram ve Whatsapp kanalları üzerinden haberleşerek farklı şehirlere haftalık kargolar gönderiyordu. Bu mahsullerin alıcısı ise genellikle sağlıklı beslenmeye çalışan doktorlar ve avukatlar gibi yüksek gelirli meslek gruplarından oluşuyordu. Kendisi organik tarım alanında bilinen birisi olmasına rağmen, bu tür uygulamaların yaygınlaşmadan yalnızca bir rol model olmanın ötesine geçemeyeceğini düşünüyoruz. Nitekim, kendisi köydeki diğer insanları ikna edebilmek için yıllarca uğraşıp en sonunda pes ettiğini söyledi.

Sonuç olarak, aslında şaşırtıcı olmayan bir biçimde, bu Bektaşi köyünün sırf inancı sayesinde doğayla barışık bir tarımsal üretim yapamayacağını görüyoruz. Kaldı ki bu inancın yeni nesillere ne kadar aktarılabilirdiği ve ümit edilenlerin gerçekte ne kadar uygulanabilirdiği hayli tartışmalı bir konu. Gözlemlerimiz, köylülerin tarımsal üretimi kültürel yaşamdan neredeyse bütünüyle ayrı bir alan olarak değerlendirdiği yönünde. Aralarında örtük ve kimi zaman kendini gösteren ilişkiler olsa da, kültürel yaşamın tarımsal üretim ilişkilerinin belirleyicisi olmadığı açıkça görülüyor. Bunun tersiyse geçerli: Kapitalist üretim ilişkileri, inanca dair söylemleri yerle bir ediyor ve hayata geçirilemez kılıyor.

4.5. Dernek

Köyde, tüm bunlara karşı “potansiyel” taşıyan kolektif bir oluşum var: Abdal Musa Sultan Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki her türden dernek, parti, kurum ve sosyal grup için herkesin bildiği değişmez bir gerçek vardır: “Hiçbir şey dışarıdan görüldüğü gibi değildir.” Bu yüzden böylesi kısa süreli bir araştırmadan yola çıkarak yapılacak gözlem ve yorumların dikkatle ele alınması gerekir. Söylenenler, vaatler, projeler ve inanılanlarla gerçekte olanlar ve olabilecekler arasında derin farklar olabilir. İç çekişmeler, mücadeleler, maddi-manevi zorluklar, “talihsiz” deneyimler, yorgunluklar ve motivasyonsuzluklar “içeriden” çok iyi bilinir fakat dışarıya yansıtılmaması daha iyidir. Bu yüzden belirli bir süre anlatılanları ve yapılanları dinledikten, gözlemledikten sonra bize gösterilen derin hoşgörü ve sahada oluşturduğumuz samimiyete dayanarak, fark ettiğimiz veya duyduğumuz “çelişkileri” ve olumsuzlukları açıkça sorduk, bunlar üzerine konuştuk, birlikte yorumladık ve tartıştık. Niyetimiz, Türkiye’de alışık olduğumuz türden bir göz boyama olup olmadığını anlamaya çalışmaktı zira derneğin bizim karşılaştığımız hali gerçekten de umut vericiydi. Dernek yönetim ekibinden de, dernekle arası iyi veya kötü kimselerden de herhangi bir üstten bakış, art niyet veya sorunları gizleme çabası hissetmedik.

Bu bir yana bizimle tüm olan biteni, düşüncelerini dostça paylaştılar. Eleştirilerimizi yönelttiğimizde tevazuyla dinlediler. Zannederiz ki kökleri muhakkak ki köyün inanç kültüründe yatan bu açıklık ve samimiyet, derneğe dair değerlendirmelerimizin yerindeliğine ve derneğin yıllar içerisinde ulaştığı idari olgunluğa işaret ediyor. Yine de, bu değerlendirmelerin bizim gittiğimiz döneme ait olduğu unutulmamalıdır. Demokratiklik ve şeffaflık ilkelerini önemseyen yönetsel mekanizmaların “ansızın” farklı yönetim kadrolarına geçebildiği unutulmamalıdır. Keza, dernek yönetim kurulu üyelerinden birine, “Ya yönetim ‘kötü niyetli’ birilerinin eline geçerse, tüm yaptıklarınız boşa düşmez mi?” diye sorduğumuzda, tebessümle “O zaman yapacak bir şey yok” diye yanıt verdi. Bu soruyu sorarken aklımızda, burada kimseyi incitmemek veya yanlış anlaşılmaya yol açmamak adına detaylandıramayacağımız kimi deneyimler vardı. Yanıttaki tebessümün bu üzerine konuşulmamış deneyimlere yönelik olduğu hissediliyordu.

Dernek, 1980'lerin başında Abdal Musa Sultan Türbesi'ne gelen ziyaretçilerin deneyimlerinin iyileştirilmesine yönelik organizasyon sorunlarına çözümler getirmek ve buradaki kültürü koruyup yaşatabilmek amaçlarıyla kuruluyor. Anlatılanlara göre şimdiki haliyle kıyaslandığında hayli bakımsız ve izbe bir yapı olan kutsal türbenin mevcut iyileştirilmiş haline gelmesinde dernek önemli bir rol oynuyor. Derneğin kültürel mirasa sahip çıkmak konusundaki çalışmaları ayrı bir araştırmayı gerektirmekle beraber köyde böylesi etkin bir derneğin var olmasının dolaylı veya doğrudan köydeki tarımsal dinamiklere etkisi, bizim esas ilgimizi oluşturuyor. Yakın zamandaki yönetim değişikliğiyle, o zamanki köy içi bazı kırgınlık ve ayrılıklara da çözümler getirmek amacıyla, her aileden (soydan) çoğunluğu esnafların oluşturduğu birer aday ile yeni yönetim geliyor ve dernek köyde ağırlığını hissettiren bir yapıya dönüşüyor. Dernek yönetimi; babalarla ilişkileri, köylülerle ilişki ve iletişimlerinin yoğunluğuyla adeta köyün yönetim organı gibi görev görüyor. Türbeye gelen ziyaretçilerin her türlü sorununa çözümler arıyor, kültürel etkinlikleri organize ediyor, köydeki sorunları çözebilmek için birçok proje geliştiriyor. Bu projelerin önemli bir kısmını dinledik. Bize anlatılanlar mümkün olursa, köy önümüzdeki on yılda fiziksel olarak hayli değişeceğe benziyor.

Böyle bir sohbet esnasında, bu köyde tarımsal üretim devam etmezse Bektaşilik kültürünün ve mirasının da zarar göreceğini, özellikle su kıtlığının böyle bir sonuca yol açabileceğini söylediğimizde köye ortak bir su deposu ve kuyusu kurup suyu daha idareli kullanma fikirlerinin olduğunu söylediler. Köylülerin tarımsal üretimden gelirlerine katkı olması için oranın organik yoz elmasını pazarlamak fikri de konuşulanlar arasındaydı. Bunun gibi, karşılaşılan zorluklarla başa çıkabilecek çözümler geliştirmek için derneğin rolü önemli olabilir. Fakat bunun, köylülerin yaşadığı sorunların temel sebeplerine çözümler üretmek yerine sorunları ertelemek gibi bir dezavantajı da olabilir. Dahası, bu durum, bir felaketle karşılaşılmadıkça köylülerin uzun yıllar daha küçük meta üreticileri olarak varlıklarını sürdüreceklarını gösteriyor. Bu yüzden, her ne kadar dernek yapısının Bektaşi inancı özelliği ile birleştiğinde bir potansiyel oluşturduğunu düşünürsek da, kalıcı çözümlere yönlendirilmediğinde bu potansiyelin anlamlı bir etki alanı oluşturamayacağı söylenebilir. O nedenle bizce, köy kalıcı çözümlere yönlendirilmelidir.

5. Sonuç

Türkiye’de köylülerin ne proleterleşip ne de kapitalistleşmesine yönelik tartışmalar, sosyal ve kültürel yapılara ilişkin detaylı çalışmalarla birlikte gitgide daha karmaşık bir hal alıyor. Önceleri, köylülerin zorunlu olarak tasfiye edilmedikçe “bir şekilde” var olmaya devam edecekleri varsayılırdı. Bu haksız olmayan önermenin yeteri kadar incelemediği “Nasıl?” sorusuna ilk eleştiri, Feminist araştırmacılar tarafından getirildi. Küçük meta üreticisi kavramı hanenin reisi olan erkeği referans alırken hangi tahakküm ilişkileriyle ev içi kadın ve çocuk emeğinin “sömürüldüğü” göz ardı edilmişti. Ayrıca, göç çalışmalarıyla birlikte mevsimlik tarım işçilerinin etnik ve ırksal statülerinin emek sömürsünün derinleştirilmesi yönündeki etkileri ortaya kondu. Bugünlerde tüm bunlara ek olarak kısmi köye dönüş, tarım dışı istihdamda yer alan köylü sayısının artışı ve ekolojik tarım uygulamaları gibi yeniliklerle tarımsal üretimin ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde köy hayatının sosyal ve kültürel yanı daha ilgi çekici hale geldi.

Tekke köyü, bir inanç köyü olarak kendine özgü bir yaşam tarzı ortaya koyuyor. Fakat tarımsal üretimin ve köylülüğün tarihsel seyrini izleyip de kapitalizmin gelişimiyle birlikte düşününce, kültürel özgünlükler üretim ilişkilerinden ayrı ele alınamaz hale geliyor. Daha doğrusu, kültürel formlar oldukları haliyle betimlense bile, köy yaşantısının vazgeçilmez parçası olan tarımsal üretimle ilişkisi soruşturulmadıkça yalnızca otantik unsurlar olarak bir arşiv kaydı niteliği taşıyabilir. Köylülerin tarihsel olarak var olma biçimleri, yaşamın kültürel yönleriyle birlikte ele alındığındaysa potansiyel direniş olanakları, değişim ve dönüşüm için gerekli sosyal koşullar görünür olmaya başlar. Bu çalışmada böylesi bir potansiyelin keşfi için kısıtlı bir araştırma adımı attık. Köyün kültürel yaşamı, özellikle inanç pratikleri ile üretim ilişkileri arasındaki olası bağlantıları saptamaya çalıştık.

Tarımsal üretimin küresel pazar ile kaçınılmaz ve yoğun ilişkisi gıdayı bir meta olarak karşımıza çıkarıyor. Üreticiler ona “plastik” diyorlar. Plastik elmalar, üretimin en başından laboratuvarında üretilmiş tohum halinden seri üretimle fide halinde satılıp da adeta bir illüzyonla süpermarketlerde raflarda yerine gelene kadar piyasanın “görünmez ellerinde” hızla dolaşüyor. Uğradığı duraklardan birisi, Tekke köyü. Bu uğrayış, köyün yaşantısında derin bir yere sahipken öyle değilmiş gibi görünebilmeyi başarıyor. Elma değilse yonca ekilir, o olmazsa pancar ekilir. Tekke köyü olmazsa elma kendisine üretilecek başka köy bulur. Bu durumun yarattığı belirsizlik, köylülerin kendi

hallerine terk edilmesiyle farklı “beka stratejileri” ortaya çıkarıyor. Kimi kendinden daha çok vererek, kimi farklı işlerde çalışıp ek gelirler elde ederek hayatta kalmaya çalışıyor.

Üstelik, ekolojik yıkımla birlikte şartlar gitgide ağırlaşıyor. Elmalı Ovası için en kritik tehlikelerden birisi su kıtlığı olarak görülüyor. Zira ovanın Tekke köyünün de bulunduğu güney bölgesi zengin yeraltı suları kaynaklı verimli tarım arazisine sahipken yeraltı suları gittikçe çekiliyor, bu suları besleyen kış yağışları azalıyor. Son yarım yüzyılda 100 metreye inen su kuyuları daha da derinleştirilecek, 250 metrelere kadar uzanacak. Su, tam anlamıyla bitene kadar bir süre daha böyle devam edecek. Sonra? Sermaye; elmayı, pancarı, yoncayı ve domatesi üretecek başka topraklar bulacaktır. Bu zamana dek kendinden verip de piyasaya “direnen” köylülere su bulamadığında başka köyler bulamayacaktır.

Bu karamsar tabloya karşın köylülerin failliklerini yabana atmamak gerekir. Tekke köyündeki Abdal Musa Sultan Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği, inanç temelli bir kolektif oluşum olsa da, köylülerin varlıklarını sürdürmeleri için gerekli olan tarımsal üretim bakımından bir potansiyel taşımaktadır. Yalnız bu potansiyeli, sadece çeşitli kısa erimli problemlerin çözümü olarak değerlendirmemek gerekir. Örneğin, su kıtlığına karşı köyde ortak bir su deposu fikri önemli bir hamle olsa da, su kıtlığının küresel ekolojik yıkımın bir parçası olarak Elmalı ovasının bütününe tehlikeye attığını ve bu çözümün uzun vadede yıkımı engelleyemeyeceğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu hamleler daha yaygın ve kolektif hamleler için öncü olabilir. Önal (2017) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“...küçük üreticinin çıkarlarını gıda fiyatlarını yükseltmek suretiyle ilerletecek herhangi bir öneri (ki, şu ana dek mikro ölçekte ürün farklılaşmasının, bilhassa da organik tarım uygulamalarının pratik sonucu bu oldu) evrensel anlamda uygulanabilir olmayacaktır. Uygulanabilir ve nüfusun çoğunluğu açısından kabul edilebilir olan, küçük meta üreticisinin çıkarlarını, gıda tedarik zincirinin geri kalanını oluşturan sermayenin çıkarlarını geriletme suretiyle ilerletecek olan yöntemlerdir. En bilineni kooperatifçilik olan bu yöntemler de piyasa koşullarında daima alternatif sermaye birikim modellerine dönüşmek suretiyle dejenere olma eğilimi barındırırlar.” (ss.737-738)

Görünen o ki, tarım ve gıdada kalıcı ve insanlığın evrensel çıkarlarını gözetecek yaklaşımlar üzerine düşünecek ve çalışacak uzun bir yol var. Köylülerin failliklerindeki potansiyelleri keşfedip, onlarla iş birliği içerisinde kalıcı çözümler üretmeye çabalamak

gerekmektedir. Nitekim dünyadaki ve Türkiye'deki bu yönde girişimler umut vericidir. Tekke köyü, barındırdığı inanç mirası sayesinde gelişmiş iç dinamikleriyle Elmalı Ovası için önemli bir rol model olabilir. Bunu, alternatif sermaye birikim modellerine dönüştürmeden yapabilmekse, vahşi kapitalizmin köylülüğe uzattığı el ve toplumsal ekolojik yıkım karşısındaki en zor görevlerden biridir.

6. Sınırlılıklar

Bu çalışmadaki en önemli sınırlılık, etnografik yöntemi benimsemiş bir alan araştırması için oldukça kısa sayılabilecek bir hafta süreyle sahada bulunmamız olmuştur. Bunun farkında olarak ön hazırlığın iyi yapılması, sahanın oldukça planlı koordine edilmesi, köydeki zamanın en verimli şekilde kullanılması ve beş kişinin her gün köyde farklı insanlara ulaşması bu kısıtlılığı aşabilmemize yardımcı olmuştur. Köyden ayrılırken bir hafta daha orada kalmaya ve daha sakin şekilde vakit geçirmeye ihtiyaç duymuş olsak da, öğrendiklerimizin bu çalışmanın kapsamı için yeterli olduğunu hissettik. Ek olarak, ayrılma vakti geldiğinde karşılaştığımız samimi vedalar, bir haftalık kısa sürede oranın bir parçası gibi hissetmemizin haklılığını gösterdi.

Diğer bir önemli sınırlılık, araştırmamızın kapsamını daraltmaya çalışırken iki konuyu derinlemesine inceleme fırsatı bulamamamız. Birincisi, köydeki kadınların üretim süreçlerine ve inanç pratiklerine katılımları hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak için daha fazla zamana ihtiyacımız vardı. Çünkü "kadınların dünyası", özellikle erkek egemen normların ve işleyişin hâkim olduğu yerlerde daha stratejik bir çalışma gerektirir. Böyle olmadığında, genç yaştaki kadınlar ya okulda ya da evli olduğundan en erişilebilir kaynaklar ileri yaştaki kadınlar olabiliyor. Dahası, görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınlar kendilerinin tarım ve üretimle bir ilişkisinin olmadığını düşündüklerinden genellikle "özel" konularla veya eğlenceli dedikodularla ilgileniyorlar. Ekibimizdeki kadın araştırmacılar bu durumu aşabilmek için ayrı bir çaba göstermiş olsa da bu konuda yetersiz kaldığımızı, bu yüzden yazıda hakkıyla bahsedemediğimizi belirtmek gerekir. Benzer şekilde, köy merkezinin biraz uzağında, türbeden dağ eteklerine uzanan yol civarında çadırlarıyla yaz boyu konaklayan mevsimlik tarım işçilerini de çalışmanın kapsamı dışında bırakmak zorunda kaldık. Etnik/kültürel farklılıklara dair daha hassas bir çalışma için yeterli süreye sahip olmamamız bunun başlıca nedenlerindendi.

Son olarak, köyün hali hazırda çok ziyaret alıyor olması ve bir inanç merkezi olması dolayısıyla, alana erişimimiz dernek yöneticileri vasıtasıyla oldu. Bu durum, özellikle görüşmelerin belirli yönlendirmelerle dar bir alana hapsolması riski taşıyordu. Bunu aşabilmek için olabildiğince çok rastgele evlerin kapılarını çalıp yeni insanlarla tanıştık. Yine de, bir hafta gibi kısa bir sürede yeteri kadar heterojen bir dağılım elde edememiş olma ihtimalimiz yüksek. Bulgularımızı sürekli olarak çapraz sorguya tutarak en sonunda tutarlı bir bütüne ulaştığımızı düşünüyoruz.

¹ ODTÜ Türk Halk Bilimi Topluluğu

² Etnografik yöntemde sahada kalma süresi yıllar içerisinde düşüşe uğramıştır. Eski antropolojik çalışmalarda araştırmacıların sahada geçirdikleri süreyle kıyaslandığında bir hafta çok kısa bir süredir. Bunun önemli dezavantajları vardır. Bu eksikliğin farkında olarak, etnografik yöntemi insanların kendi anlam dünyalarının sesine kulak verme çabası olarak ele aldık. Bir yandan her günün sonunda saha notları kaydedildikten sonra tartışıp konuşarak sahanın bizi dönüştürmesine müsaade ettik, bir yandan yeri geldiğinde eleştirilerimizi ve yorumlarımızı da ileterek paylaşımda bulduk. Sürenin kısalığını, yaklaşımımızla ve kişi sayımızla aşmaya çalıştık.

³ Meykon 1994 yılında kurulmuş bir meyve suyu ve meşrubat endüstrisi firmasıdır.

⁴ Bu kısma dair detaylar inanç ile gündelik yaşantı arasındaki ilişkiye dair hayli zengin anlatılar sunma potansiyeli taşımakla birlikte, köyü bilenler için doğrudan kimlikleri açığa çıkarma riski taşıdığından anlatmamayı tercih ettik. Açık bir nedensel ilişki kurabilmek iddialı olacağından, araştırmacıların öngörü ve kavrayışına güvenilmesi beklenmektedir.

⁵ Bektaşilik yoluna girmiş, dergâha ömrünü adanmış pirlere kendilerini yalnızca bir hizmetçi olmakla tanımlarlar.

Kaynaklar

- Aydın, T. (2019). Elmalı ilçesinin coğrafyası. İksad Yayınevi.
- Aydın, Z. (2018). *Çağdaş tarım sorunu*. İmge Kitabevi.
- Bernstein, H. (2014). *Tarımsal değişimin sınıfsal dinamikleri*. Yordam Kitap.
- Bloomberg HT. (2023, Ekim 5). *Türkşeker 2023 Şeker pancarı alım fiyatını açıkladı*. BloombergHT. <https://www.bloomberght.com/turkseker-2023-seker-pancari-alim-fiyatini-acikladi-2339648>
- Eroz, M. (1990). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. Kültür Bakanlığı.
- FAO. (2023). *World Food and Agriculture – Statistical yearbook 2023*. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc8166en>
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. İletişim.
- Liguori, V., Rizzo, G., & Traverso, M. (2008). Marble quarrying: An Energy and waste intensive activity in the production of building materials. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 108, 197-207.
- Lyratzaki, I. (2010). Alevi-Bektashi communities in south-eastern Europe: Spiritual Heritage and Environmental Consciousness. *The Diversity of Sacred Lands in Europe* içinde. Metsähallitus Natural Heritage Services.
- Melikof, İ. (2011). *Uyur idik uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*. Demos Yayınları.
- Önal, N. E. (2017). Tarım ve köylülük “sorun”larına dair bir tartışma çerçevesi. *Praksis*, 43.
- Oral, N., Sarıbal, O., & Şengül, H. (2013). Cumhuriyet döneminde uygulanan tarım politikaları. *Türkiye’de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013 içinde (71–90)*. Notabene Yayınları.
- Öztürk, M., Kentel, F., & Emre, P. Ö. (2020). Türkiye’de tarım ve kırdaki sosyoekonomik değişim. *Toplum ve Bilim*, 153, 81–104.
- Özügürlü, M. (2013). *Küçük köylülüğe sermaye kapanı: Türkiye’de tarım çalışmaları ve köylülük üzerine gözlemler*. Notabene Yayınları.
- Pamuk, Ş., & Toprak, Z. (Eds.). (1988). *Türkiye’de tarımsal yapılar (1923-2000)*. Yurt Yayınları.
- Patnaik, U. (1981). Neo-Populism and Marxism: The Chayanovian view of the agrarian question and its fundamental fallacy. part one. *Social Scientist*, 9(12), 26-52. <https://doi.org/10.2307/3517132>
- Pelek, D. (2020). Kırsal dönüşüm sürecinde “Yeni Köylülük” mü yoksa “Yeni İşçilik” mi doğuyor? *Toplum ve Bilim*, 153, 105–126.
- Sirman-Eralp, N. (1988). Pamuk üretiminde aile işletmeleri. *Türkiye’de tarımsal yapılar (1923-2000) içinde*. Yurt Yayınları.
- Stirling, P. (Ed.). (1993). *Culture and Economy: Changes in Turkish villages*. The Eothen Press, Huntingdon 1993. The Eothen Press.
- TÜİK. (2023). *İstatistiklerle Türkiye 2022*.

FINANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ATIşMASI BEYANI: Yazarlar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu alışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu alışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The authors declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons NonCommercial license Attribution International License).